

Makom est un organisme de réflexion et de développement de contenus éducatifs destinés à accompagner des éducateurs, des rabbins, des artistes et des dirigeants communautaires à rencontrer Israël - le peuple, la tradition et le lieu - dans un esprit qui allie engagement et complexité.

Les limites des HETERIM

Zayit Kéhilot

LA VIE RELIGIEUSE
DANS LES GHETTOS

Réalisation - Emmanuel Cassar
Graphisme - Nathan Lifshitz

UnitEd

LAMORIM

Avec le soutien de

חי"ל
חינוך יהודי לתפוצות

הסוכנות היהודית
לארץ ישראל
L'AGENCE JUIVE
POUR ISRAËL

makom מקום
Israel. In Real Life.

1/2

Dans cette unité, nous étudierons des textes halakhiques rédigés par le rav Efraim Oshri (Lituanie 1914, New-York 2003) et compilés dans son livre 'Mimaamakim'. Le rav Oshri s'est retrouvé dans une situation des plus difficiles lorsque, pendant les années de grande détresse, des juifs dans la tourmente se tournent vers lui et lui posent des questions de Halakha des plus complexes. Assumant son rôle de Rav en toutes circonstances, le rav Oshri entend au-travers de ces sollicitations des cris le suppliant de leur indiquer la voie de la Torah à suivre dans de telles situations. Nous présentons à l'élève la version intégrale d'une réponse halakhique, en hébreu, qui sera étudiée dans tous ses détails. Une version semi-traduite en français suivra cette étude.

שו"ת מעמקים

שאלה : "ביום כ"ז אלול תש"א הוטל על יהודי גיטו קובנה לעבוד בבנין שדה תעופה על יד העיר, וניתן הצו על ידי הגרמנים הזדים הארורים ימ"ש שעל יהודי הגיטו לשלוח מדי יום ביומו מכסה של אלף איש שיעבדו בשדה התעופה, לכל אחד ואחד מעובדי הכפיה ניתן בתור מזון צלחת של מרק פיגול ורבים מהם לא רצו כמובן לטמא את עצמם, להתגאל ולטעום ממרק זה. אולם מכיון שהם נחלשו מרעב מעוני ומרוב עבודה, באו אלי בין כסה לעשור שנת תש"ב מספר אנשים ונפשמם לשאול הגיעה, אם מותר להם לאכול את המרק"

Relevez les termes qui décrivent la situation des personnes qui posent cette question ?

Quand cette question a-t-elle été posée ?

Qui a engendré cette situation ?

De quelle nourriture s'agit-il ?

תוכן שאלתם הוא : היות כי יש בזה משום סכנת נפשות באם ימשיכו ברעבונם. מכיון שעכשיו אין כאן משום פקוח נפש שידחה את האיסור אף שלאחר זמן יוחלשו ויבואו לידי סכנת נפשות מכל מקום בטר השתא אזלינן, והשתא אין כאן פקוח נפש שידחה את האיסור, או דילמא אף שעכשיו אין כאן מישום סכנת נפשות אבל מכיון שבדאי לאחר זמן יבואו לכלל סכנת נפש מחמת חולשה, מותר להם כבר עכשיו לטעום ולאכול מן המרק כדי להנצל מסכנת נפשות שתבוא אליהם לאחר זמן.

תשובה : במס' יומא פ"ג ע"א גרסין : חולה מאכילין אותו על פי בקיאי, אמר רב ינאי חולה אומר צריך ורופא אומר אינו צריך שומעין לחולה מאי טעמא לב יודע מרת נפשו. פשיטא מהו דתימא רופא קים ליה טפי קמ"ל, רופא אומר צריך וחולה אומר אינו צריך שומעין לרופא מאי טעמא תונבא הוא דנקיט ליה. וכתב הרא"ש ז"ל שם, ויש ספרים שכתוב בהן מילתא דר' ינאי פשיטא ספק נפשות להקל מהו דתימא האי דקאמר חולה צריך אני בעותי הוא דקא מבעית סבר אי לא אכילנא מיתנא קמ"ל, אלמא דוקא משום ספק מיתא מאכילין אותו ע"כ.

ונראה לי דחומרה גדולה היא זאת בספק דאין לך רופא שיאמר אם לא יאכל שמא ימות, אלא הרופא דרכו לומר אם לא יאכל אפשר שיכביד חליו ויסתכן, ואפילו לספרים שכתוב בהן אי לא אכילנא מיתנא אין ללמוד מזה דדוקא על ספק מיתה מאכילין עיי"ש. וז"ל הטור בסימן תרי"ח, חולה שצריך לאכול אם יש רופא בקי שאומר אם לא יתנו לו אפשר שיכביד עליו החולי ויסתכן מאכילין אותו על פיו ואין צריך שיאמר שמא ימות, ולמדנו מדבריו שאין צריך שיאמר הרופא שאם לא יאכל ימות, אלא אפילו אמר שיכביד עליו החולי ויסתכן מימילא עיי"ז מאכילין אותו, ואף שאינו אומר בהחלט שיסתכן אלא הוא אומר "אפשר" שיכביד עליו החולי גם כן מאכילין אותו דכלל גדול הוא בתורה ספק נפשות להקל.

העולה לנו מהמובא, שדין של פקוח נפש אינו נמדד עם אותה שעה שהחולה עומד בה, אלא אף שבאותה שעה אין עדיין משום פיקוח נפש, מכל מקום מכיון שלאחר זמן אפשר שיכביד עליו החולי, אז מיד יש עליו דין של פקוח נפש ומאכילין אותו ביום הכפורים. (על פי ש"ע יו"ד תרי"ח) ולפי"ז בנדון דידן יש להתיר להם לאכול את המרק משום פקוח נפש, אף שבאותה השעה עדיין אין סכנת נפש, מכל מקום מכיון שיוחלשו לאחר זמן יבואו לכלל סכנה מותר להם לאכול ממרק הפיגולים

Quel argument le Rav utilise dans sa réponse pour comparer cette situation à la règle de 'Pikouah' Nefech ?

ובפרט שלפי דעת רופאים מומחים אי אפשר לו לאדם לחיות ולהתקיים בתנאים כאלה שחיו בהם היהודים אז, בודאי יש בזה משום סכנת נפשות שהרי רעב קשה ממות וחרב כדילפינן במס' בבא בתרא ח' ע"ב מהא דכתיב והיה כי יאמרו אליך אנא נצא ואמרת אלהים כה אמר ד' אשר למות למות ואשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב וגו' (ירמיה ט"ו) וא"ר יוחנן כל המאחר בפסוק זה קשה מחבירו עיי"ש.

אולם אפשר לדחות דכל האמור הוא דוקא בחולה אבל בנידון דידן מכיון שכעת הם אינם חולים, רק מדין של פקוח נפש אתינן עלה, יש לומר דמכיון שבשעה זו אין בה עדיין משום פקוח נפש אף שלאחר זמן יכולים עובדי הכפיה לבוא לכלל סכנה, מכל מקום בטר השתא אזלינן נאסור להם לאכול את המרק שהרי אין כאן בשעת האכילה פקוח נפש שידחה את האיסור אמנם עדיין יכולים אנו להביא ראיה לנידון דידן מהא דגרסינן במס' שבת ס"ט ע"ב אמר רב הונא היה מהלך במדבר ואינו יודע אימתי שבת מונה ששה ימים ומשמר יום אחד וכו' אמר רבא בכל יום ויום עושה לו כדי פרנסתו בר מההוא יומא, ופרכינן וההוא יומא לימות ואסקינן שם, אלא כל יום ויום עושה לו פרנסתו אפילו ההוא יומא, וההוא יומא במאי מינכר ליה בקידושא ואבדלתא, וכן פסק הרמב"ם בפ"ב מהל' שבת הל' כ"ב.

ובשו"ע סי' שמ"ד סעי' א' פסק ההולך במדבר ואינו יודע מתי הוא שבת מונה שבעה ימים וכו' ואם יש לו ממה להתפרנס אסור לו לעשות מלאכה כלל עד שיכלה מה שיש לו ואז יעשה מלאכה בכל יום אפילו ביום שמקדש בו כדי פרנסתו, וע' בספר תו"ש שכתב דאם הוא יכול להתענות יום אחד בלי סכנה אסור לו לעשות מלאכה באותו יום דאין כאן פקוח נפש. אולם בספר בגדי ישע חלק עליו, וכתב דאינו צריך לסגף עצמו בתענית, אף על פי שהוא אינו מסתכן עיי"ז, מכל מקום הרי עליו למהר לצאת מן המדבר עיי"ש, ומבואר מדבריו שאף שכעת אין כאן חשש של פקוח נפש מכל מקום מכיון שעליו למהר לצאת מן המדבר כי אחרת הוא יסתכן, אף שהסכנה תהי' לאחר זמן אין עליו לסגף את עצמו כעת, כי מאחר שאחר כך יסתכן בסכנת נפש, כבר מעכשיו מותר לו לאכול, ואם כן הוא הדין בנידון דידן מותר להם לאכול מיד כיון שלאחר זמן יבואו לכלל סכנת נפש. ויש להביא עוד ראיה לזה מהתוספתא דשבת פרק ט"ז הלכה י"ג וז"ל ר"א אומר מילה דוחין עליה השבת מפני מה מפני שחייבין עליה כרת לאחר זמן והרי דברים ק"ו ומה אם על אבר אחד ממנו דוחה את השבת דין הוא שידחה את השבת על כולו וכו' וכן הוא ברש"י יומא פ"ה ע"ב בד"ה ומה מילה שהיא תיקון מאיבריו של אדם דוחה את השבת לפי שחייבין עליה כרת לאחר זמן.

הרי נראה מזה שאם החלול שבת היום והסכנה הוא לאחר זמן נדחה מפני סכנת נפשות. וגם הגאב"ד דקובנה הגאון ר' אברהם דובער כהנא שפירא זצ"ל הסכים על זה להיתר. אחרי השחרור מאפלה לאורה הראני ידידי ש"ב הרב הגאון ר' אשר באבד שליט"א את הריטב"א שבת דף ס"ט ע"ב ד"ה בהאי יומא לימות וא"ת וכי מפני שמתענה יום ימות וי"ל דמאן דאכל מאתמול טובה אין הכי נמי דמשום יום אחד לא מאית אבל האי כשעשה כל יום ויום כדי פרנסתו אינו עושה אותה אלא כדי שיוכל לחיות בה אותו יום בצמצום שלא הותר לו אלא מפני פקוח נפש בלבד בכל האי גונא אילו עביד בהאי יומי מאית ע"כ. נראה מזה ברור שגם עכשיו מותר לאכול מן המרק כי זה נקרא עכשיו פקוח נפש.

Le danger de mort

Question : En septembre 1941, les Allemands réquisitionnent mille juifs pour travailler à la construction d'un aéroport. Leur ration alimentaire consistait en une quantité de cent grammes de pain par jour, ainsi que d'une soupe que beaucoup ne voulaient pas consommer car elle n'était pas Cacher. Très vite ils se trouvèrent dans un état de grande faiblesse. Leur vie n'était pas en danger immédiat mais pouvait le devenir. Ils demandèrent alors s'ils pouvaient manger cette soupe.

Réponse : Je répondis qu'étant donné qu'à une échéance de quelques mois, au maximum, il était impossible de survivre avec une pareille ration alimentaire, il leur était permis de consommer la soupe (dans le ghetto ,on ne pouvait trouver de quoi suppléer à leur alimentation) Le Rav de Kovno donna son accord à ma réponse.

Dans son exposé, le Rav Oshry s'efforce de prouver que la loi de Piquah' Nefech (danger de mort qui repousse les interdits) s'applique non seulement en cas de danger immédiat, mais aussi en cas de danger différé, si la situation en question devait se prolonger. Il traite à ce propos d'un problème semblable : un malade qui n'est pas en danger de mort, mais pour lequel le jeûne peut entraîner une aggravation de la maladie risquant de mettre sa vie en danger, peut manger à Kippour.

Dans le cas présent, il n'y avait aucune raison de sacrifier sa vie pour ne pas consommer des aliment interdits, car les allemands ne cherchaient pas faire transgresser la Tora : il n'y avait simplement rien d'autre à manger. Mais dans le cas présenté sous le titre " Abaisser le Judaïsme ", lorsque les Allemands forçaient les Juifs pratiquants à consommer de la viande de porc, il convenait a priori de sacrifier sa vie pour éviter le 'Hilloul Hachem, le profanation du Nom.

Il ressort de la réponse du Rav Oshry que toute situation de famine pouvant entraîner la mort relève des lois de Piquah' Nefech. D'ailleurs, ce point de vue fut admis par tous et les autorités rabbiniques autorisèrent, quelque fois sous certaines réserves, les aliments interdits. La politique allemande était d'affamer les juifs. La ration alimentaire qu'ils fournissaient n'était que de 1100 calories par jour (L.S.Davidowicz,)

Les juifs des ghettos avaient donc de toute façon le droit de manger du porc. C'est donc un aliment devenu licite que les allemands voulaient leur faire manger. Cependant, les juifs qui ont préféré la mort plutôt que de transgresser l'interdiction de la Tora, avaient eux aussi le droit d'agir ainsi : on peut en effet faire le sacrifice de sa vie en des circonstances aussi exceptionnelles. C'est là cependant un point discuté : Maïmonide pense en effet que cette permission est réservée au maîtres qui ont la responsabilité de leur génération. Mais le choulh'ane Aroukh en étend l'autorisation à tous.

A ce propos, le témoignage de Joseph Friedenson est surprenant :

“ *Cyly S. me seconda, le deuxième jour de mon arrivée à Birkenau. Lorsque je pris place dans la queue pour la nourriture, j'étais affamé et, presque défaillant, je saisis d'une façon avide le bol de soupe. Mais instinctivement, je le repoussai aussitôt ; jamais une nourriture non Cacher n'avait touché mes lèvres. Et aussi affamé que je fus, je ne pouvais me résoudre à avaler cette soupe. Cyly se glissa derrière moi et murmura : " Mange ca ! Mange ca ! C'est une Mitsva de vivre, une Mitsva ". Saisi par ces mots d'encouragement, je me forçai à manger, car elle avait raison. Ce n'est qu'après la libération que j'ai appris qu'elle-même n'avait jamais mangé de nourriture non-cacher durant tout son internement dans les camps.* ”

Danger de mort pour les malades

Question : Le 30 septembre 1941, je fus appelé par le docteur Zakharin, chef de l'hôpital du ghetto pour me demander de convaincre les malades de ne pas jeûner. Tout les malades pratiquants ou non, voulaient en effet jeûner à kippour ; le médecin soutenait de son côté que l'alimentation ne serait pas suffisante à l'issue de Kippour pour réparer la carence énergétique due au jeûne. Je lui demandai le temps de réfléchir.

Réponse : Apres avoir étudié les sources, et étant donné l'opinion du médecin, je m'adressai à tout les malades en leurs expliquant qu'en jeûnant, ils mettraient inutilement leur vie en danger, puisqu'il n'y avait là aucune pression ennemie. Tous m'écoutèrent sauf un homme qui n'avait jamais été pratiquant et s'imposa de jeûner. Il passa la journée de kippour à pleurer et à confesser ses fautes, et succomba malheureusement dans la nuit qui suivit le jeûne.

Le problème du Rav Oshry était ici le conflit médecin- patient. Car la Guémara admet que le patient puisse statuer sur son état selon le principe : " Le coeur connaît sa propre amertume " ; cela est particulièrement valable en ce qui concerne la nourriture : on donnera en effet à manger au patient s'il affirme qu'il en a besoin même si le médecin suppose que cela peut lui nuire. Mais ici, le Rav Oshry estime que le médecin peut connaître les conséquences à venir dont le malade ne se rend pas compte pour l'instant.

Jacob Kushitzky raconte, dans son Pinkas Kletz (" Unconquerable Spirit ") que les rabbanims de Kletz durent, une veille de Kippour, faire le tour de la ville, de maison en maison, pour supplier les juifs de se rendre au travail le lendemain : il était en effet prévisible que s'ils ne se présentaient pas au travail, ils seraient tous tués. Les juifs acceptèrent, mais jeûnèrent tout en continuant leurs travail de routine dans les barrages de l'armée allemande : ils étaient attelés à des wagons comme des bêtes de trait, pour débarrasser les détritues et les excréments des écuries.

Leib Garfunkel (" Halakha and Holocaust ") rapporte que, lors du premier Kippour au ghetto de Kovno après l'invasion allemande, très peu de juifs se présentèrent au travail. Les Allemands firent savoir que s'ils ne se rendaient pas à leur poste, il y aurait de sévères représailles. Le Rav A.D.Kahana Shapira ordonna d'arrêter immédiatement les prières et enjoignit chacun de regagner son poste de travail.

Mordekaï Eliav raconte dans son livre Ani Maamin qu'au camp de Stutthof les Juifs furent alignés du matin au soir devant des marmites pleines d'un délicieux pot-au-feu. Chacun pouvait en avoir autant qu'il voulait. Ce fut une véritable torture, tant ces malheureux étaient tenaillés par la faim. Quelques-uns finirent par céder et, les yeux à terre s'en allèrent manger. Les autres durent rester debout jusqu'à la prière finale de Né'hila alors, chacun de souhaiter à son prochain : " Cette année à Jérusalem ! "

La traduction et l'annotation des textes du rav Oshri ont été publiées par la revue Kountrass (Juillet / Août 1989 N° 17 Page 42-43).

